

Aleneste Gud i Himmerig

Bidrag til reformationstidens salmehistorie.

Af Niels Knud Andersen

»Aleneste Gud i Himmerig«, Arvid Pedersens selvstændige oversættelse af Nic. Decius' nedertyske gendigtning af messens Gloria, er en af de kendteste og betydeligste af reformationstidens danske salmer. Det er desuden en af de få, der har bevaret noget af den oprindelige tekst indtil nutiden (DS 360).

Arvid Pedersen tilhørte Malmøreformatorenes kreds. I Malmøsalmebogen, den ældste bevarede danske salmebog, findes en gruppe med 19 salmer og sange, der tillægges ham.¹ I 1554 udgav Peder Palladius et lille skrift med tre nye salmer af Arvid Pedersen. I forordet oplyser han, at den fromme lærde mand, Dominus Arvidus Petri, har »gjort« flere andre, som står i salmebogen og er i daglig brug, han nævner som eksempel fire af dem.² I vor salmebog har vi endnu »Lad det klinge sødt i sky«, »Vel mødt I kristne fromme« og »Guds Søn kom ned fra Himmerig«. De er dog alle gendigtet af Grundtvig, så de kun indeholder reminiscenser af Arvid Pedersen. Anderledes forholder det sig med »Aleneste Gud i Himmerig«, hans »mesterstykke«, der er »nænsomt støvet af« af C. J. Brandt og derved har bevaret mere af den oprindelige tekst fra 1529.³

Om Arvid Pedersen vides ikke meget. Hans fødselsår kendes ikke, men han døde i 1554 eller deromkring som sognepræst i Ibsker og provst for Bornholm. Han nævnes første gang i 1524, da han d. 16. maj indskrives ved universitetet i Wittenberg som *Vitus Petrus London. (Lundensis) Danus*.⁴ Han kommer altså fra Lunds stift. Hvor længe han har opholdt sig i Wittenberg vides ikke. Palladius siger i det ovennævnte skrift, at Arvid Pedersen studerede i Wittenberg samtidig med Stig Pors, nu Stiftsbefalingsmand i Skåne, i årene 1524 og 1525. Stig Pors er indført i universitetsmatriklen i august 1523.

Dernæst hører vi først om Arvid Pedersen i 1529. I sin kendte salmebogsfortale 1569 oplyser Hans Thomissen, at Claus Mortensen i Malmø i 1528 udsatte nogle tyske salmer på vort danske mål og udgav, med Hans Spandemagers råd og hjælp, den første danske salmebog. »Hvilken blev siden i det år 1529 og 1534 forbedret (d.v.s. forøget) af dem og af hr. Arvid Pedersen ... og af nogle gudfrygtige mænd i Jylland.« Efter 1529 møder vi først Arvid Pedersen igen som sognepræst på Bornholm efter reformationens indførelse. Hvornår han har tilsluttet sig den evangeliske bevægelse er uvist. Af sikre holdepunkter har vi kun, at han i 1529 var bidragyder til den danske salmebog, men det antages, at hans tilslutning til reformationen går tilbage til Wittenbergopholdet.

Denne opfattelse skyldes Severinsen, der har æren for at have fremdraget Arvid Pedersen efter århundreders glemsel. Severinsen antog, at Arvid Pedersen var »reformatorenes lærling«, før han i 1524 søgte deres by. Universitetet i Wittenberg var nu kendt på en sådan måde, at det ikke har været tilfældigt, at han valgte at studere her, men hans tilslutning til reformationen er blevet befæstet og uddybet under opholdet her.⁵ Dette er dog ganske usikkert. Et studieophold i Wittenberg var ikke ensbetydende med, at vedkommende straks blev lutheraner. Vi kan f.eks. henvise til, at Hans Tausen, der i 1523 kom til Wittenberg, først nogen tid efter sin hjemkomst indtog et afgjort evangelisk standpunkt. Og Stig Pors, Arvid Pedersens studiefælle, blev efter sine Wittenbergstudier ansat i Roskildebiskoppens kanceli.⁶ Var han lutheraner på dette tidspunkt, gik han stille med det. Arvid Pedersen synes da heller ikke at have spillet nogen rolle under reformationskampen. Han var ikke blandt de 21 evangeliske prædikanter, der i 1530 indkaldtes til herredagen i København. Det er »påfaldende«, at vi intet hører om ham, »en Wittenberg-akademiker«. ⁷ I virkeligheden kan man på grundlag af det spinkle kildemateriale med lige så stor ret argumentere for, at Arvid Pedersen, ligesom de øvrige Malmøreformatorer, først i slutningen af 1520'erne har brudt med bibelhumanismen og sluttet sig til reformationsbevægelsen. Et nærmere studium af hans salmer synes at bekræfte dette. De viser også, at selvom han opholdt sig i Wittenberg i 1524, »det store salmeår«, er det dog den nedertyske (plattyske) evangeliske sang i Nordtyskland, der har inspireret ham.

Den salmegruppe i 1529-salmebogen, der tillægges Arvid Pedersen, står sidst i bogens salmedel, lige før messen, og omfatter følgende 19 tekster (bl. 30-47):

1. *Hwo som wil leffue Christelig*
Mensch, willst du leben seliglich. Luther. 1524.
2. *Nw bede wÿ then Helliiaand*
Nun bitten wir den heiligen Geist. Luther. 1524.
3. *Guds søn er kommen aff himmelen nid*
Es ist das Heil uns kommen her. P. Speratus. 1524.
4. *Wÿ loffue teg alle Jesu Christ*
Gelobet seist du Jesu Christ. Luther. 1524.
5. *Eet lidet barn saa løstelig*
Ein Kindelin so lavelick. Nedertysk. 1530.
6. *Aal then gantske Christenhed*
Arvid Pedersen. Omkvæd efter »Resonet in laudibus«.
7. *Med glæde oc fred far ieg nw heen*
Mit Fried und Freud ich fahr dahin. Luther. 1524.
8. *O Fader wor barmhiertig oc god*
O Fadher våår barmhertigh och godh. Olaus Petri (?). 1530.
9. *Alleneste Gud ÿ himmerig*
Alleine God jn der hoege sy eere. Nic. Decius. 1525.
10. *Alleluia thet bør oss altÿd siunge*
Fröhlich wollen wir Alleluia singen. J. Agricola. 1524.
11. *Jesu Christ teg tacke wÿ*
Arvid Pedersen.
12. *O Wor fader wÿ bede teg*
Vater unser wir bitten dich. S. Pollio. 1525.
13. *Till teg rober ieg aff hiertens grund*
Aus tiefer Not schrei ich zu dir. Sl. 130. Luther. 1524.
14. *Loffuer Gud ÿ fromme Christne*
Arvid Pedersen. Efter »Lobt Gott Ihr frommen Christen«. L. Hailmann (?).
15. *Capitan Herre Gud fader mÿn*
Capitan Herr Gott Vater mein. »Markgrev Casimirs Vise«. 1525.
16. *Wag op wag op ÿ Guds naffn*
Wach auf in Gottes Namen. H. Sachs. 1525.
17. *Jesu Christ wor frelsermand*
Jesus Christus, unser Heiland, der den Tod. Luther. 1524.
18. *Nw wille wÿ Christne siunge*
Victimæ paschali laudes. Vekselsang med *Christ stod op aff døde* som indskudsvers.
19. *O Christe hwor wor thÿn kundskab*
O Christe wo war dein Gestalt. H. Sachs. 1525.⁸

Begrundelsen for at tillægge Arvid Pedersen disse salmer er følgende: Der kan næppe være tvivl om, at det drejer sig om en oprindelig selvstændig samling. Den har egen titel ved første salme: *The x Guds bud, med nogre andre Psalmer lofsange oc aandelige wÿser, ÿ then hellige schrifft wel begrundede* (bl. 30r) og afsluttes med ordene *Mit haab er Christus* (bl. 47r). Den indeholder flere paralleloversættelser

til salmer i den foregående del af bogen (4. 5. 9. 18.) og i messen (2. 10. 13.). Desuden finder vi her de fire salmer af Arvid Pedersen, som Palladius nævner, »Al den ganske Kristenhed«, »Jesus Christ vi takker dig«, »Lover Gud I fromme kristne« og »Du est alene vor Salighed«. Den sidste er ikke en selvstændig salme, men formentlig næstsidste vers af »Aleneste Gud i Himmerig«, ganske vist citeret lidt unøjagtigt. Førstelinen lyder »Du est alene vor Frelsermand«, medens »Du est alene vor Salighed« er lin. 5. Dette vers er tildigtet i den danske oversættelse og meget karakteristisk for den, hvilket vel er grunden til, at Palladius nævner det.⁹ Arvid Pedersens navn findes intetsteds i samlingen, salmerne i de første salmebøger er alle anonyme.¹⁰ Men da Malmøsalmebogen 1529 ifølge Hans Thomissen er Claus Mortensens og Arvid Pedersens forøgede udgave af den nu tabte sangbog fra 1528, er denne samling formentlig Arvid Pedersens bidrag, medens det foregående i bogen overvejende skyldes Claus Mortensen.

Helt overbevisende er denne argumentation vel ikke. Det kan heller ikke udelukkes, at noget er tilføjlet af redaktøren i 1529, ligesom det f.eks. er tilfældet i Christiørn Pedersens følgende udgave i 1533, hvor enkelte nye salmer er indføjlet på passende sted blandt de ældre. En analyse af teksterne med henblik på karakteristiske udtryk og formuleringer, tilføjelser til de tyske forlæg etc., tyder dog på, at de stammer fra samme hånd. Endelig er denne samling selvsagt ikke vor digters hele produktion. Der kan være bidrag af ham udenfor den og, ikke mindst, i de følgende udgaver, men skal disse udpeges, må hans digterprofil tegnes skarpere, end det hidtil er sket.

I formel henseende er Arvid Pedersens salmer lidet imponerende, med urene rim, et skiftende antal ubetonede stavelser og vanskeligheder med den sproglige formulering. Men det gælder alle reformations-tidens salmer. De tyske forlægs digteriske kvaliteter og billedsprog går tabt i de danske oversættelsers jævne brede konkrete tale. De har været vanskelige at synge, men man sang af hjertens lyst, fordi man havde noget at synge om, og den enstemmige sang på folkets eget sprog har været af stor agitatorisk kraft, til ærgrelse for katolikkerne. Faktisk hører Arvid Pedersens sange til de bedre. Sammenlignet med Claus Mortensen har han mere herredømme over sproget og bedre rim, og medens vi fra disse år næsten kun har oversættelser, er han en af de første, der digter videre på egen hånd, idet han ofte føjer nogle strofer til sit forlæg eller blot henter inspiration herfra. Over hans bedste sange er der en egen friskhed og veloplægthed og en inderlig

glæde over det nye, han har at meddele, som trods århundreders sproglige afstand stadig fornemmes.

Det gælder også »Aleneste Gud i Himmerig«, der i flere henseender er karakteristisk for vor digter. Den forekommer altså første gang i 1529 (9), men er måske ældre. Vi har i Malmøsalmebogen en parallel-oversættelse, *Allene Gud y the høge* (bl. 27). Den står blandt de neder-tyske salmer, flere sider før Arvid Pedersens (bl. 37), men har melodi-henvisning til denne, *Gloria in excelsis deo, med the noder som allene-ste Gud y himmerige siunges med*. Måske kan man heraf slutte, at vor salme er den ældste og allerede har været kendt på dette tidspunkt.¹¹ Vi ved ikke, hvornår og hvor Arvid Pedersen har skrevet sine salmer. Er de bestemt til brug i en menighed, hvor han har været præst, eller har han efter sin tilslutning til den evangeliske bevægelse digtet dem til egen fornøjelse og derefter givet dem til Claus Mortensen eller til den, der har redigeret den nye salmebog (som ikke behøver at være nogen af de to nævnte). Hans parallelsalmer blev med et par undtagelser ikke indsunget, hvilket kunne tyde på, at de er senere end Claus Mortensens.¹²

Der er også tegn på, at hans samling ikke er af én støbning. Enkelte salmer synes at have foreligget før 1529. Foruden det nævnte eksem-pel kan peges på »Til dig råber jeg af hjertens grund« (13), der har en lang selvstændig overskrift, som ikke kendes fra tyske udgaver,¹³ men må skyldes den danske oversætter: *Then cxxix Psalme, De profundis, wdi hwilken een bedrøffuit aand rober til Gud, bekendendis sijn synd oc ondschab, oc all menniskens krafft vduelig att wære: thÿ setter hun sitt haab oc tro allene til Guds miskundhed oc naade sigendis* (bl. 39v). Vi har kun ét eksempel til af denne art. »Vær glad og fro al Kristen-hed«, ¹⁴ i 1533-udgaven og Dietz' tillæg 1536, har en tilsvarende udfør-lig overskrift, hvilket plejer at være tegn på, at den pågældende salme er fremkommet som enkelttrykt. Også »Lover Gud I fromme Kristne« er måske udgivet særskilt.¹⁵ Endelig er der i samlingen også spor af, at en anden end Arvid Pedersen har haft en finger med i spillet inden trykningen i 1529. Olaus Petris »O Fader vor barmhjertig og god« (8) og Pollios »O vor Fader vi bede dig« (12) har begge som overskrift *Wor Fader* (bl. 26r, 39r), hvorved angives, at det er en fadervorsalme. Det er rigtigt for den sidstes vedkommende, men helt misvisende for den svenske salme. Hans Thomissen har den blandt Guds ord-salmer-ne. Overskriften kan umuligt stamme fra oversætteren, men må skyl-des redaktøren, der blot har læst de første ord. »Guds Søn kom ned af

Himmerig« (3), den første af Speratus' tre sange fra 1524, har ligeledes en forkert overskrift, *Een wýse til att bekende troen med, ý thet gamle oc ny Testamente begrundet* (bl. 31v). Den svarer ikke til indholdet¹⁶, men det skyldes, at den hører til den anden af Speratussangene, en Credo-gendigtning, *Ein gesang Docto. Sperati, zu bekennen den glauben, auss dem alten vnnd neuen Testament gegrundet*¹⁷. Vor salme skulle hedde »om loven og troen«, og det dækker indholdet.

»Aleneste Gud i Himmerig« har som nævnt nedertysk forlæg, Decius' *Alleine God jn der hoege sy eere*, og er også i den henseende karakteristisk for vor digter. Fortegnelsen ovenfor viser, at han foruden kendte salmer af Luther og andre Wittenbergdigtere også har oversat flere, der ikke forekommer i de samtidige Wittenbergsalmebøger, J. Walthers korsangbog 1524 og Klugs udgave 1529 (med Luthers kendte 1. og 2. salmebogsfortale). Derimod findes de alle i de nedertyske, og det er da nærliggende at antage, at han også har Luthersalmerne herfra. Den nedertyske salmebog blev første gang udgivet af Rostockreformatoren Joachim Slüter i 1525. I 1531 kom den såkaldte »dobbeltsangbog«, hvis 1. del er en oversættelse af Klug 1529, medens Slüter i 2. del har samlet de øvrige sange, der var i brug i Nordtyskland.¹⁸ Begge udgaver er trykt af Ludwig Dietz i Rostock, ligesom Malmøsalmebogen. »Dobbeltsangbogen« blev optrykt adskillige gange med nye tillæg og var i årtier salmebogen for det nedertyske sprogområde. I de nedertyske byer spillede den nye evangeliske sang på folkets eget sprog en vigtig rolle i reformationskampen. Sangbøgerne indeholder foruden Wittenbergsalmerne også sange af Strassburg- og Nürnbergdigtere og af lokale nordtyske digtere. Adskillige af disse, som man ikke optog i Wittenberg, er oversat i de danske salmebøger. Reformationen i Danmark, især i Østdanmark, var i de første år stærkt afhængig af bevægelsen i Nordtyskland p. gr. a. den nære forbindelse med det nedertyske kulturområde, og denne afhængighed præger selvsagt også den nye evangeliske sang.¹⁹

De af Arvid Pedersen oversatte Wittenbergsalmer står alle i Rostocksangbogen 1525. De oversættelser, der ikke hører til Wittenberg-repertoire, er: De to nedertyske, Decius' og »Et lidet barn så lysteligt« (9. 5.), der begge findes i Rostock 1525. Strassburgpræsten S. Pollios fadervorgendigtning (12) fremkom i Strassburg Kirchenamt 1525 og optoges samme år i Slüters sangbog. De to sange af den meget produktive mestersanger Hans Sachs i Nürnberg (16. 19.) er fra hans »Etliche geistlige Lieder«, 1525. De optoges i enkelte lokale samlinger, men ikke i Wittenberg. Luther yndede ikke mestersangerens

evangeliske rimerier. De er oversat i Rostocksangbogen 1531 og måske allerede i en tidligere, nu tabt udgave, som Arvid Pedersen kan have benyttet. At der har foreligget en sådan slutter man bl.a. af, at Decius' Sanctus- og Agnus Dei- sange, hvis første tyske kilde er Rostock 1531, allerede er oversat i Malmø 1529. En særstilling indtager »Lover Gud I fromme kristne« (14), der i optakten er afhængig af en tysk vise, men iøvrigt helt selvstændig. Den tyske vise, »Lobt Gott Ihr frommen Christen« fra ca. 1525, med akrostikon Ludwig Hailman, er en stærkt polemisk, agitatorisk kampsang, en protestantisk »nidvise«. Den blev udbredt som flyveskrift, men optoges ikke i salmebøgerne.²⁰

Endelig må som karakteristisk for Arvid Pedersens salmer nævnes deres biblicistiske indramning. De er, som det fremgår af den citerede titeloverskrift ved første salme, »begrundet i den hellige skrift«. De er, strikte efter Paulus, inddelt i »salmer, lovsange og åndelige viser«, jfr. også overskrifterne, og de er udstyret med talrige marginalskriftsteder som bevis for deres overensstemmelse med den hellige skrift. Denne biblicistiske begrundelse for den evangeliske salmedigtning og sang, der jo gælder hele Malmøsalmebogen,²¹ peger tilbage til Slüters nedertyske sangbøger og videre til de tidlige sangbøger fra Erfurt, et centrum for den folkelige evangeliske sang, men findes ikke hos Luther.

Vi vil nu se nærmere på vor salme og dens forlæg. Da Arvid Pedersen både benytter Decius' Gloriagendigtning og det latinske Gloria, bringes nedenfor begge tekster.

»Gloria in excelsis Deo«²², der hører til messens faste led eller ordinarium-sange, er en af de ældste kristne hymner. Den oprindelige græske version, kendt bl.a. som morgensang i tidebønnen, blev i 6. århundrede oversat til latin og optaget i Romermessen, i begyndelsen blot i visse højtidsmesser ved paven eller biskopper, senere i den vanlige søndagsmesse til vekslende melodi efter kirkeåret. Hymnen indledes med englesangen, Luk. 2,14, der tidligt anvendtes som liturgisk sang. Hertil føjedes en række lovprisninger, rettet til Gud Fader, efterfulgt af et tilsvarende afsnit, der lovpriser Kristus og beder om hans barmhjertighed, og endelig klinger hymnen ud i en hyldest til den treenige Gud.

I »Formula missæ«, 1523, ser Luther gerne det latinske Gloria bevareret i messen, det overlades til præstens afgørelse. I »Deutsche Messe«, 1529, omtales sangen ikke. De tidlige evangeliske tyske messer har som regel Gloria i prosaoversættelse til gregoriansk melodi. Således også Malmømessen 1529.

Luther ville skabe nogle tyske sange til Gudstjenesten, men allerede et års tid før han begyndte at skrive salmer, havde Nic. Decius²³ i 1522 gengivet messens Gloria, Sanctus og Agnus Dei i nedertyske strofer. Han var på dette tidspunkt lærer i byen Braunschweig, hvor den lutherske gudstjeneste nu var begyndt. Han lod sine elever synge de nye sange flerstemmigt ved gudstjenesten som erstatning for de latinske messesange, hvilket vakte stor opsigt. Også melodierne, en bearbejdelse af messesangenes gregorianatoner i folkelig visestil, tillægges Decius, der var en dygtig musiker og ivrig harpespiller.

Decius' Gloriasang, *Alleine God jn der høge sy eere*, forekommer første gang i Slüters Rostocksangbog 1525.²⁴ Den består af fire vers, men da det næstsidste slutter med »Amen«, og det følgende Helligåndsvers ikke har forlæg i den latinske tekst, er dette åbenbart en senere tilføjelse. Sangen bliver herved en lovsang til den treenige Gud. Den optoges i alle følgende udgaver af den nedertyske salmebog. I den højtyske finder vi den først i Valentin Schumanns samling, Leipzig 1539, *Allein Gott in der höhe sey ehr*. Her er også melodien trykt første gang. Den er komponeret efter påskegloriets toner (fra »Et in terra«). At melodien oprindeligt har været knyttet til en nedertysk tekst fremgår af, at der er tre toner til »Allein«, hvilket kun passer til det nedertyske trestavelses »Alleine«. I Wittenberg blev Decius' sange ikke optaget. De findes ikke i Klugs og Luthers udgaver, måske fordi Decius, der jo havde studeret i Wittenberg, nu havde reformerte sympatier. Babst 1545 benytter den smukke melodi til »Allein Gott«, men knyttet til en anden tekst, Luthers(?) Gloriadigtning »All Ehr und Lob soll Gottes sein«, som dog ikke blev indsunget. Decius' sang blev meget yndet og udbredt og findes stadig, praktisk talt uændret, i den tyske salmebog (EKG 131).

Nedenfor aftrykkes først den latinske tekst (fra Missale Romanum) og derefter den nedertyske (efter førsteudgaven 1525²⁵) og den danske. For oversigtens skyld er de to sidste sat med adskilte verslinier, medens teksten i forlægget er trykt fortløbende. De mange marginalskriftsteder er ikke medtaget. Forkortelser er opløst.

Gloria in excelsis Deo.

Et in terra pax hominibus bonae voluntatis.

Laudamus te.

Benedicimus te.

Adoramus te.

*Glorificamus te.
Gratias agimus tibi
propter magnam gloriam tuam.
Domine Deus, Rex caelestis,
Deus pater omnipotens.*

Domine Fili unigenite Jesu Christe

*Domine Deus, Agnus Dei, Filius Patris.
Qui tollis peccata mundi
miserere nobis.
Qui tollis peccata mundi,
suscipe deprecationem nostram.
Qui sedes ad dexteram Patris,
miserere nobis.
Quoniam tu solus Sanctus.
Tu solus Dominus.
Tu solus Altissimus.
Jesu Christe.
Cum Sancto Spiritu,
in gloria Dei Patris.
Amen.*

Gloria in excelsis deo.

Alleine God jn der hoege sy eere,
vnd danck vor syne gnade.
Darumme dat nu vnd vort nicht meer,
vns roeren mach eyn schade.
Eyn wolgeuallent Godt an vns hath,
nu ys groth vrede aen vnderlath.
Alle veyde nu hefft eyn ende.

Gloria in excelsis deo.

Alleneste Gud y himmerig,
wære loff oc prýss for all sýn naade,
ther han haffuer giord y iorderig,
y tesse samme naadelige dage.
Paa iorden er kommen stor glæde oc fred,
menniskerne maa wæl glædis wid,
Guds ynnist oc gode wilie.

Wy lauen prysen anbeden dy,
 vor dyne ere wy dy dancken.
 Dath du Godt vader ewichlyck,
 regeerst aen alle wancken.
 Gantz vngemeten ys dyne macht,
 vort geschueth wat dyn wylle hefft gedacht,
 Wol vns des fynen heren.

Wÿ loffue wÿ prÿse wÿ neye teg,
 wÿ tacke teg for thÿn erlighed,
 O herre Gud fader ÿ himmerig,
 tw haffuer oss giørd stor kierlighed.
 Alting haffuer tw ÿ thÿn macht oc wold,
 hwad tw wilt haffue fram, kan ingen forholde,
 wel them ther teg kunde frøcte.

O Jesu Christ 'soene eynghebaren,
 dynes hemmelschen vaders.
 Vorsoener der de weren vorlaren,
 du styller vnsses haders.
 Lam Gades hyllighe here vnde groeth,
 nym an de bede van vnser noeth,
 Vorbarne dy vnsser Amen.

O Iesu Christ Guds eneste søn,
 som hooss Gud fader sidder,
 tw som haffuer frelst all menniskens køn,
 oc oss med Gud forliger,
 formiddels thit blod oc horde død,
 haffuer tw løøst oss aff synd oc nød
 giff naade ÿ thÿn tro bliffue.

Tw æst allene wor frelsermand,
 ther oss wil himmerig giffue,
 tw æst Guds faders vskyldig lam,
 ther for oss døden wilde lide.
 Tw æst allene wor salighed,
 for thÿn skyld haffue alle naade fangit,
 almechtigste Iesu Christe.

O hyllige geyst, du groeteste guth,
 du alder heylsammeste troester.
 Vor dueuels gewalt vordan behueth,
 de Jesus Christus vorloesede.
 Dorch grote marter vnd bytteren doth,
 affwende alle vnser jamer vnnd noeth,
 Dar tho wy vns vorlaten.

O Helliaand wor trøstermand,
 som oss all sandhed kan lære,
 hielp oss att bliffue wid thyn lærdom,
 Gud fader oc søn oc teg ære,
 beskerm oss fraa dieffuelsens falske list,
 hielp oss att tro paa Iesum Christ,
 nw oc ewindelig AMEN.

Første strofe. Sammenligner vi nu hymneteksten med Decius' gen-digtning for at se, hvori det nye, det »reformatoriske« for denne består, må først nævnes ordet »Allein«. I hymnens slutning forekommer »so-lus« tre gange, her i forbindelse med lovprisningen til Kristus. Det er nu sat forrest og præger herved hele salmen. Det reformatoriske »Al-lein«, Gud alene, Kristus alene, møder vi ofte i de nye evangeliske sange. Endvidere er hymnens »objektive« udsagn af Decius tolket og omskrevet i sætninger med personlig adresse, jfr. »Ein Wohlgefallen Gott an uns hat«. Endelig har første strofe ud over hymneteksten tre gange ordet »nun«. Også det er som bekendt typist for mange af de nye sange – »Nun freut euch, lieben Christen gmein« – som udtryk for, at evangeliet er et budskab her og nu.

Arvid Pedersen er i de to første verslinier afhængig af Decius. Begge har som marginalskriftsted 1. Tim. 1. Herved sigtes til v. 17, »soli Deo honor et gloria«, ²⁶ som måske sammen med hymnens »solus« præger den sproglige formulering, i hvert fald har de altså begge haft dette bibelord i tankerne. Iøvrigt er marginalhenvisningerne i de to udgaver næsten alle forskellige. Den danske digter har ikke overtaget »tyske« skriftsteder, men selv »begrundet« sine salmer. »Aleneste« har samme betydning som »alene«, ²⁷ men forekommer måske mere markant idag, da ordet nu er gået af brug (i DS også 555, 2). Den ovennævnte paralleloversættelse fra 1529 begynder *Allene Gud y the høge* (bl. 27v). I vor salme bliver »in der Höhe«, »in excelsis« til »i Himmerig«. Arvid Pedersen udtrykker sig jævnt og konkret. Speratus' »Es ist das Heil uns kommen her« oversættes »Guds Søn er kommen af Himmelen ned« (3). I hans version af Luthers »Gelobet seist du, Jesu Christ (4) bliver »Der Sohn des Vaters, Gott von Art, ein Gast in der Welt hie ward« (v. 4) til »Gud Faders Søn af Himmerig, er vorden en gæst i jorderig«. Interessant er tilføjelsen *y tesse samme naadelige dage*, der svarer til Decius' tredobbelte »nun«. Herved tænker digte-ren på sin egen tid, *thenne naadelig tjd, y hwilken han* (Kristus) *teg sitt ord haffuer nw vdsend igien* (16. bl. 44r). Medens denne verslinie, der gør salmen nutidig og aktuel, er udskiftet i Brandts bearbejdelse, jfr.

DS, er de tre sidste bevaret næsten uændret i Arvid Pedersens vellykkede formulering. Han afviger her fra Decius og står hymneteksten nærmere. Han oversætter både »in terra« og »hominibus«, medens Decius digter videre på egen hånd. Men den danske oversættelse går ud over hymnen, der bygger på Luk. 2, 14, ved også at benytte englesangen i v. 10 – Luc. 2 anføres to gange i marginen – hvorfra *stor glæde*, »gaudium magnum«, er overtaget. Denne tilføjelse skaber en lys og glad stemning, som det tyske vers ikke når op til. Vi mennesker »må vel glædes ved« Guds yndest, måske det tyske »Wohlgefallen«, og gode vilje, »bonae voluntatis«. Denne glæde over det nye budskab, der har inspireret digteren, kommer ofte til udtryk i hans sange, »Lover Gud I fromme kristne, kvæder og værer glad« (jfr. not. 30).

Anden strofe. Den tyske tekst gengiver i de første linier forlæggets lovprisninger til Gud, medens den følgende skildring af hans almagt især knytter til ved »Rex« og »omnipotens«. Først slutningslinien refererer dette til »os«, »Wohl uns des feinen Herren«.

Den danske salme følger i de første to linier den tyske (*erlighed* er ældre form for »ære«, fra Thomissen 1569 ændret til »herlighed«), men medens Decius derefter taler om Guds almagt, henviser Arvid Pedersen til, at Gud *ÿ himmerig* (»caelestis«) *haffuer oss giørd stor kierlighed*. Af marginalbibelstedet fremgår, at han herved tænker på den kærlighed, som Gud har bevist os – »Commendat autem charitatem suam Deus in nobis«, Rm. 5, 8 – ved Kristi død for syndere. De to næste linier følger igen Decius, men har også grundlag i skriften. Henvisningen gælder nogle ord i den fromme kong Josafats bøn til Herren om hjælp mod moabitte og ammonitter.²⁸ Måske er formuleringen afhængig af bibelteksten. Den markante sætning, *hwad tw wilt haffue fram, kan ingen forholde*, synes snarere at gengive »nec quisquam tibi potest resistere« end »fort geschiecht, was dein Wille hat bedacht«. Slutningslinien afviger unægtelig fra den tilsvarende tyske, men også fra DS, hvor »frygte« bruges i anden betydning end her.

Tredie strofe. Vi er nu nået til hymnens kristologiske afsnit, der i lighed med første hovedafsnit, forherligelsen af Gud Fader, består af en række hyldestnavne, der fra den ældste kristne tid har været tillagt Kristus. Forrest i rækken står det gamle kyriosnavn: Domine. Også dette afsnit knytter til ved englesangen. Freden og Guds velbehag er kommet til mennesker, fordi Kristus ved sit offer »tollis peccata mundi«. Til Kristus, der nu er ved Faderens højre hånd, rettes derfor bønnen om, at han også vil være os barmhjertig, udtrykt i det gentagne, gamle bønneråb: Miserere nobis. Til sidst følger en ny lovprisning,

indledt af et tredobbelt »Tu solus«. Ved hymnens tilblivelse har denne Kristusbekendelse formentlig været rettet mod den hedenske, polyteistiske kult.

Decius' bearbejdelse er i dette vers ikke en omskrivning af de latinske hyldestnavne, men blot en oversættelse af dem, og hertil føjes to nye, »Vorsöhner der', die waren verloren« og »du Stiller unsers Haders«, der gengiver det dobbelte »Qui tollis peccata mundi«. Hymnens magtfulde bekendelse til Kristus i de tre afsluttende proklamationer: Tu solus Sanctus... Dominus... Altissimus, er sammentrængt i »heiliger Herr und gross« (»groeth«, senere ændret til »Gott«). De to sidste linier oversætter blot hymnens »suscipe deprecationem nostram«, hvortil føjes »von unsrer Not«, og »miserere nobis«. Der er ingen ny evangelisk tone i dette vers.

Det danske vers begynder ligesom det tyske med henvendelsen til Kristus, Guds »eneste« Søn, medens *som hooss Gud fader sidder* er hymnens »Qui sedet ad dexteram Patris«, med henvisning til 1. Pet. 3. 22. De to følgende verslinier, »du som har frelst *all menniskens køn* (hele menneskeslægten, »genus humanum«, hyppigt udtryk i Arvid Pedersens sange) og os med Gud forliger«, er vel en fri omskrivning af de tilsvarende hos Decius, men refererer også til hymnen. Digteren lovpriser Kristus, der ved sin jordiske gerning har frelst menneskeslægten og nu hos Gud fortsætter forligelsens tjeneste ved sin forbøn for os. Hymnens »vær os barmhjertig, hør vor bøn«, har herved fået en ny tolkning, der ikke gentager bønneråbet, men i stedet henviser til Kristi forbøn. At Kristus er vor »mægler«, »fortaler«, »talsmand« og »tolk« hos Gud, siges ofte i reformationstidens danske salmer.²⁹ Det følgende, »ved dit blod og hårde død, har du løst os fra synd og død«, har intet modsvarende i det tyske v. 3, men er måske afhængig af v. 4, 4-6, hvad bl.a. rimparret død-nød og »løst« kunne tyde på. Også her er det interessant at lægge mærke til, hvorledes vor digter benytter sit forlæg. »Abwend all unsern Jammer und Not« lyder i hans tolkning: »Du har løst os af synd og nød«. Og medens Decius i v. 3, 6-7 ikke når ud over den katolske hymne, men slutter med et tysk Miserere, beder Arvid Pedersen om, at vi må »forblive« i troen, *giff naade y thyn tro bliffue*. I det danske vers er der en ny tone, en klarere evangelisk forkyndelse af Kristus og hans frelsergerning for os.

Fjerde strofe. Dette bliver endnu tydeligere i den følgende tildigtede strofe, en udlægning af hymnens tredobbelte »Tu solus«, som Arvid Pedersen har savnet i den tyske sang. Denne selvstændige Jesusstrofe er salmens »midte«. Lovprisningen til Kristus når her sit højde-

punkt. Verset består af tre parallelle dobbeltlinier, der indledes med *Tw æst allene* (lin. 3 blot »du est«), efterfulgt af Kristusnavne, der hver tolkes i den efterfølgende verslinie. Til sidst sammenfatter digteren sin bekendelse til Kristus i et virkningsfuldt Crescendo, *almæchtigste Jesu Christe*. Grundlaget er her hymnens »Altissimus Jesu Christe«. Ligeledes er Gudslammet, Agnus Dei, overtaget fra de Kristusbekendelser, der findes tidligere i begge forlæg, men hidtil ikke var oversat i den danske tekst; »uskyldig« er tilføjet her. Derimod er de to andre Kristusnavne, *Tw æst allene wor frelsermand* – med marginalskriftsted Es. 43, »non est absque me salvator« (v. 4) – og *Tw æst allene wor salighed* indsat af Arvid Pedersen og forekommer begge hyppigt i hans salmer.³⁰ At Jesus er »vor salighed« synes i særlig grad karakteristisk for hans sprogbrug, et »yndlingsudtryk«, der også benyttes i oversættelser, hvor det ikke findes i kilden.³¹

Det er det tildigtede danske vers, der giver salmen dens særpræg. Det var også det biskop Palladius havde i tankerne, da han som eksempel på kendte salmer af Arvid Pedersen ville nævne denne. Desværre er det i Brandts bearbejdelse sammenarbejdet med det foregående, jfr. DS, vel for at salmen kunne få samme strofetal som det tyske forbillede. Det nye v. 3 har bevaret et par af Arvid Pedersens verslinier, men er iøvrigt affattet i en ny og tidspræget formulering, uden virkelig forståelse af den gamle tekst. »Vor sjæl at holde i live« er ingen gevinst.

Femte strofe. Skønt den tyske tekst afslutter v. 3 med et Amen, følger der endnu et vers, rettet til Helligånden. Dette antages derfor, som ovenfor nævnt, at være en senere tilføjelse, som ganske vist allerede findes i den ældste kilde, Rostock 1525. Også Rostock 1531 har »Amen«, men fra 1534 læser de nedertyske udgaver »armen«, og Wackernagel argumenterede stærkt for, at dette var den oprindelige læsemåde (»unser armen«).³² Den senere opfattelse skyldes Spitta, der henviste til, at den ældste kilde altså har »Amen«, men afgørende var navnlig, at kun de tre første strofer har forlæg i hymnen.³³ Også Severinsen tog del i debatten og gjorde opmærksom på, at »Alene Gud i det høje« allerede i 1529 oversætter *forbarme teg offuer oss arme*.³⁴

Det nye vers knytter til ved hymnens »Cum Sancto Spiritu«, men er iøvrigt formet som en selvstændig bøn til Helligånden, med den gamle betegnelse »du allerheilsamst Tröster«. Bortset fra »vor Teufels Gewalt fortan behüt« indeholder det dog ikke meget nyt, men er en videre udformning af v. 3. Det gælder omtalen af Kristi forsonerger-

ning, ligesom »abwend all unsern Jammer und Not« er en gentagelse af bønnen i v. 3, 6-7, nu rettet til Helligånden. For så vidt peger også denne strofe altså indirekte tilbage til hymnen. Først i slutningslinien lyder en ny, fortrøstningsfuld tone: »Darauf wir uns verlassen.«

Det danske Helligåndsvers er en pendant til det tyske. Dettets højtidelige, udførlige lovprisning er forenklet til det mere jævne *wor trøstermand*, en understregning af Helligåndens gerning for *oss*, der forekommer fire gange i det følgende. Men desuden har Arvid Pedersen i *Gud fader oc søn oc teg ære* oversat hymnens afsluttende doksologi, som den tyske tekst ikke har med. Fra denne overtager han kun *beskerm oss fraa dieffuelsens falske list*, hvilket måske skyldes, at han, som ovenfor antaget, allerede har benyttet lin. 4-6 i v. 3. I stedet nævner det danske vers især den side af Helligåndens gerning, som mangler i det tyske: Ånden skal *lære oss all sandhed* – »docebit vos omnem veritatem«, Johs. 16, 13; marginalnoten henviser til parakletkapitlerne Johs. 14-16. Digteren beder derfor Helligånden: »Hjælp os at blive ved din lære«. »Beskærm os fra djævelens falske list«, som jo netop består i at lokke os bort fra den sande lære. »Hjælp os at tro på Jesus Krist«. Det kan vi jo ikke af egen kraft, det er Helligåndens gerning, jfr. Luthers forklaring til 3. trosartikel. Endelig sætter Arvid Pedersen punktum for sit salmearbejde med den velformede slutningssentens »Nu og evindeligt Amen«, som han også ordret bruger i den følgende salme og andre steder. Det gælder ikke blot den evige salighed, men også »nu«, jfr. til v. 1. Vi er endnu ikke kommet til den tid, da salmerne helst skulle ende i himlen, men i Kingo 1699 er slutningslinien ændret til »og blive salige. Amen«.

Arvid Pedersens vers afviger fra det tyske på lignende måde som de foregående. Desuden har det et andet indhold, som dog er velkendt fra hans andre salmer. I disse finder vi meget ofte de samme tanker gentaget i lidt ændret formulering. Det gælder også hvad der her siges om Helligåndens gerning. Som eksempel kan nævnes sidste vers af »Nu bede vi den Helligånd«, hvor han, med samme rimpar som her, beder Ånden hjælpe os *fast y troen bliffue mod dieffuelsens falske list, lad ingen ting oss driffue fraae wor frelser Jesu Christ* (bl. 31v). Djævelens »list« og »snare« består i at lokke mennesker bort fra Guds ord og rene lære, så de i stedet følger »djævelens lærdom« og »menneskers falske lærdom«, som det var tilfældet under pavedømmets vildfarelser. Tydeligt kommer dette til udtryk i »Lover Gud I fromme kristne«, Arvid Pedersens egen salme.³⁵ Ligesom modsætningen mellem Biblens sande lære og katolikkernes falske lære er et hovedtema i de

danske prædikanter skrifter³⁶, har også deres salmer en direkte polemisk tone, som vi ikke finder tilsvarende i Luthers.

Vor salmes sidste vers har vi endnu næsten uændret i DS. Dog er i Brandts bearbejdelse lin. 2 *bliffue wid thÿn lærdom* udskiftet med »blive i nådens stand«(!), vel a.h.t. rimet. Ligeledes synger vi »og blive salige. Amen«, men det var som nævnt en gammel skade.

Gennemgangen af Arvid Pedersens salme har formentlig vist, at den vel tåler sammenligning med det tyske forlæg. Den er affattet i en let og naturlig sprogytme og giver udtryk for en klar evangelisk overbevisning, en glæde over det nye budskab, som den tyske sang ikke når op til. Det er ikke en oversættelse, men en selvstændig bearbejdelse, der både benytter den tyske sang og den latinske hymne, ligesom digteren stadig konfererer sit arbejde med bibelteksten. Resultatet er blevet en særpræget dansk Gloriagendigtning, et udtryk for den særlige danske reformationstype. I formel henseende kan den vel ikke måle sig med den tyske, men dens urene rim har antagelig lydt bedre i digterens østdanske (skånske) dialekt, end de idag ser ud til på papiret.

Den nye sang blev hurtigt udbredt og indsunget. Den blev snart fast Gloriasalme ved søndagsgudstjenesten. Ved højtiderne skulle der iflg. kirkeordinansen synges latinske messesange i købstæderne (med latin-skolekor). Desuden måtte den i begyndelsen konkurrere med »Alene Gud i det høje« og navnlig med prosaoversættelsen fra Malmømessens 1529, »Gloria ære og pris«, men allerede i Malmøsalmebogen 1533 står den sammen med denne under messens Gloriaafsnit. Melodien er første gang trykt i Thomissens Salmebog 1569.³⁷ I Visitatsbogen siger Palladius, at degnen ikke må synge anden »glorificatz« end »Aleneste Gud i Himmerig«, og på Roskilde landemode 1574 indskærper biskop Poul Madsen ligeledes præsterne, at de kun må bruge denne, ikke »Alene Gud i det høje« og ikke »Gloria ære og pris«.³⁸

Ligesom flere andre af reformationstiden danske salmer kom »Aleneste Gud i Himmerig« snart til Sverige, hvor den findes trykt første gang i 1562 i en praktisk talt ordret oversættelse, der optoges i de følgende svenske og finlandssvenske udgaver.³⁹ I revideret skikkelse står den stadig i den svenske salmebog, med Arvid Pedersens vers!

I den dansk-norske kirke hørte »Aleneste Gud i Himmerig« i et par århundreder til gudstjenestens faste salmer og er altså blevet sunget ved hver søndagsgudstjeneste. I den danske salmebog beholdt den sin plads indtil Guldberg 1778. I 1798 er den omdigtet til ukendelighed i tidens stil. I 19. årh. blev der gjort flere forsøg på at forny salmen på

grundlag af den tyske og den gamle danske tekst.⁴⁰ I salmebogsforlaget 1888 fremkom den bearbejdelse vi stadig bruger, også den selvsagt tidspræget som alle salmerestaureringer.

1. Malmøsalmebogen 1529 er udgivet i faksimile i: Ludwig Dietz' Salmebog 1536, ved Niels Knud Andersen, 1972. Arvid Pedersens salmer står bl. 30-47. Jfr. indledningen s. 40-43. Anders Malling: Dansk Salmehistorie VII, 1972, s. 127-30.
2. Peder Palladius' Danske Skrifter, ved Lis Jacobsen, III, s. 167.
3. Malling I, s. 48.
4. Kirkehist. Saml. (cit. KS) 2. r. I, s. 463.
5. KS 5. r. II, s. 49.
6. Dansk biogr. Lexikon (Bricka), XIII, 1899, s. 233.
7. Malling VII, s. 127.
8. Ortografien er normaliseret i de højtyske titler. Salmernes årstal angiver førsteforekomsten.
9. Således S. Widding: Dansk Messe, Tide- og Psalmesang II, s. 44 f. og Niels Møller: Salmesprog og salmetyper II, s. 66. Severinsen mener, at der er tale om »Jesus som er vor Salighed«, der er indføjet blandt de nedertyske salmer lige før Arvid Pedersens gruppe. KS 5. r. II, s. 27, s. 53.
10. Derimod har Hans Thomissens Salmebog som bekendt adskillige danske forfatternavne, men heller ikke her findes Arvid Pedersens navn ved en eneste af de ovenfor nævnte salmer.
11. Således Malling I, s. 47.
12. Arvid Pedersens salmer findes alle i Malmøsalmebogen 1533 og i »En ny Salmebog« 1553. Thomissen 1569 optager kun én oversættelse af samme salme, og de som ikke er optaget her, forekommer ikke senere. Af Arvid Pedersens samling drejer det sig om nr. 2. 4. 10. 13. 18. Af hans paralleloversættelser blev kun to indsunget, nemlig vor salme – »Alene Gud i det høje« er en mere ordret, men langt ringere oversættelse – og »Et lidet barn så lysteligt«. Flere af hans andre salmer beholdt længe deres plads i de danske salmebøger, jfr. Mallings oversigt VII, s. 129.
13. Martin Luthers Werke, Weimar Ausgabe (cit. WA), bd. 35, s. 419.
14. Jfr. Hymnolog. Meddelelser 1973, s. 55 flg.
15. Hos Thomissen har den i overskriften årstallet 1530. H. Glahn: Melodistudier s. 188 antager, at han benytter et enkelttryk fra dette år, formentlig med noder.
16. »Det er vel efter nutidig opfattelse kun en delvis dækkende betegnelse.« Th. Borup Jensen: Salmen som lovsang og litteratur II, s. 26.
17. Erfurt 1524. Ph. Wackernagel: Das deutsche Kirchenlied III, s. 34.
18. G. Bosinski: Das Schrifttum d. Rostocker Reformators Joachim Slüter, 1971, s. 35 flg., s. 173 flg.
19. Hermed være ikke sagt, at de danske prædikanter ikke har ejet en højtysk salmebog, men at de også har oversat Luthersalmer efter nedertysk forlæg, kan vi konstatere ved at sammenligne de højtyske og de nedertyske tekster med de danske. De tidlige nedertyske oversættelser afviger ofte fra det højtyske forlæg, bl.a. af hensyn til rimet, og undertiden genfindes disse afvigelser i de danske oversættelser. Som eksempel kan nævnes »Christ lag in Todesbanden«, v. 4, 3, *Das leben behielt den sieg* (WA 35, s. 419). Rostock 1525 oversætter *Dat leuent auerhant nam* (bl. L 4r),

- og dette udtryk, *liffuit fick offuerhand*, går igen i de to danske oversættelser, Malmø 1529 (bl. 48v) og Malmø 1533 (bl. 29v). Vi synger stadig, at »livet fik dog overhånd« (DS 191), hvilket altså er den gamle plattyske oversættelse – der allerede er korrigeret i Rostock 1531 (bl. A 5v).
20. R. W. Brednich: Das Liedpublizistik im Flugblatt d. 15. bis 17. Jahrhunderts II, 1975, s. 47, nr. 116.
 21. Jfr. min i not. 1 nævnte afh. s. 35 f.
 22. J. A. Jungmann: Missarum Sollemnia, 4. Aufl. I, 1958, s. 446-61.
 23. Nicolaus Decius var født omkr. 1485 i Hof i Bayern. Han studerede i Leipzig (fra 1501) og drog senere til Nordtyskland, hvor han havde skiftende stillinger som præst og lærer. I 1521 udgav Decius, der nu havde sluttet sig til reformationen, »Summula doctrinarum Ihesu Christi«, 111 kerneord fra Mathæusevangeliet, gengivet i latinske distica og nedertyske vers. Da de tre nedertyske sange først af en senere tradition tillægges Decius, stod forskerne tvivlende overfor, om han som sydtysker kunne have skrevet dem, men denne tvivl forsvandt efter fremdragelsen af dette skrift. Efter Braunschweigopholdet studerede Decius teologi i Wittenberg og blev i 1524 på Luthers anbefaling evangelisk præst i Stettin, hvor han med stor kraft virkede for reformationen. Efter få års forløb brød han op og drog til Østpreussen. Her havde han forskellige kortvarige ansættelser, snart var han i hertug Albrechts tjeneste, snart præst for en nederlandsk flygtningemenighed. Efter 1546 forsvinder sporene af hans urolige vandreri. – Biografi m. udførlig litt. i Handbuch z. Evang. Kirchengesangbuch, II, 1, 1957, s. 52 f., og i Die Musik in Gesch. u. Gegenwart III, 1952, sp. 87 f. Malling VI, s. 156 flg. Om »Allein Gott in der Höh«, Handb. III, 1, 1970, s. 466 flg. K. Ameln u. E. Gerhardt: Die deutschen Gloria-Lieder, Monatschr. f. Gottesdienst u. kirchl. Kunst 1938, s. 225 flg. K. Ameln: Das Sanktus- u. das Agnus Dei-Lied von Nikolaus Decius, Monatschr. 1940, s. 9 flg. Handb. d. deut. evang. Kirchenmusik I, 1. 1941, s. 570 flg.
 24. Faksimilegengivelse i Handb. d. deut. ev. Kirchenmusik I, 1, s. 570.
 25. Wackernagel III, s. 565 f. (Malling I, 46) gengiver teksten efter det følgende optryk, Erfurt 1526, da det unikke 1525-eksemplar (UB Rostock) først blev fremdraget af Johs. Bachmann i 1877, jfr. hans Geschichte d. evang. Kirchengesanges in Mecklenburg, 1881, s. 22. Der er dog kun tale om ortografiske forskelle.
 26. Vulgata er Arvid Pedersens bibel. Han anvender de bibelske bøgers latinske betegnelser og har endnu Vulgatas nummerering af salmerne.
 27. Ordbog over Det danske Sprog I, s. 438.
 28. *ij. Pa. xx., 2. Krøn. 20, 6, »in manu tua est fortitudo et potentia, nec quisquam tibi potest resistere.«*
 29. N. Møller I, s. 122 f. Heri ligger også en brod mod helgendyrkelsen, hvilket tydeligt fremgår af prædikanternes polemiske skrifter. I Confessio Hafniensis art. 32 siges, vendt mod helgentilbedelsen, at *Christus er wor eniste tolk patrone forligere oc meglere mellem oss oc gud fader.*
 30. *Loffuer Gud y fromme Christne quæder oc wærer glad, med konning David psalmiste, prýser Gud y allen stad, Att Guds ord monne nw klinge saa wýt offuer alle land, ther med wý Christum finde wor eeneste frelsermand.* (bl. 40v).
 31. N. Møller II, 66. 94. 177. Til de nævnte eksempler kan føjes v. 13 i Weisse-oversættelsen »Herre Gud Fader være lov og tak«, en af de »Tre mærkelige sange af Arvid Pedersen«, som Palladius udgav i 1554. Peder Palladius' Danske Skrifter III, s. 174.

32. Wackernagel III, s. 566 f.
33. Monatschr. f. Gottesdienst u. kirchl. Kunst 1901, s. 158 flg.
34. Monatschr. 1909, s. 157, jfr. Spittas bemærkning not. 4.
35. *Alt thet som wÿ monne giøre, wor ingen mand nyttelig,
thÿ dieffuelen monne oss føre, rett mod Guds ord altÿd,
Med falske iertegen oc drømme, satte han sÿn snare for oss,
att wÿ skulle Guds ord glømme, oc saa med hannwm forgaas.*
(bl. 40v, 4. vers).
*The holde meer aff theris wane, oc gamle fædrers dicht,
en aff Guds ord thet sande, oc Guds faders hellige schrïfft.
Som ewig tÿd haffuer wærid, dog sige the att thet er nyt,
Guds ord haffue the forladit, diefflens lærdom till thennom byt.*
(bl. 41r, 7. vers).
36. N. K. Andersen: Confessio Hafniensis s. 102 flg.
37. H. Glahn: Melodistudier s. 166 f.
38. Palladius' Danske Skrifter V, s. 70. KS 2. r. IV, s. 366. Widding I, s. 88 flg. Kaj Mogensen: Messen i Hans Thomissøns salmebog, KS 1971, s. 110 f.
39. N. K. Andersen: Danske salmer i den finlandssvenske salmebog, Investigatio Memoriae Patrum. Libellus in Honorem Kauko Pirinen, Helsinki 1975, s. 419.
40. Malling I, s. 49 f.